

ЦИКЛ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ЛЕКЦІЙ

**Військові перемоги українських козаків над
московитами, які варто пам'ятати:
КОНОТОПСЬКА БИТВА 1659 року**

**© Кандидат історичних наук, доцент
Бабенко Валентина Андріївна, 2022**

Конотопська битва чи Битва під Конотопом або Соснівська битва (27 червня — 29 червня / 7 липня — 9 липня 1659 року) — битва між військами гетьмана Івана Виговського та Кримського ханату з одного боку і московським військом з іншого біля міста Конотопа сучасної Сумської області. Один із ключових епізодів московсько-української війни (1658—1659) років.

“Конотопська битва відбувалася в період, коли частина української політичної еліти на чолі з гетьманом І. Виговським обрала пропольську орієнтацію. Прагнення юридично оформити цю політичну позицію було здійснено у вигляді безпрецедентної в історії України спроби посісти рівноправне місце у складі Речі Посполитої в якості Великого князівства Руського на рівних правових умовах з Королівством Польським та Великим князівством Литовським. На таку “зраду” Росія відреагувала у відповідності з власними уявленнями, згідно з якими Московське царство виконує сакраментальну місію збирання руських земель у їх давньоруському державницькому сенсі...

отримання “Малоросією” рівноправного статусу в польській федерації давало шанси власне українським землям претендувати в перспективі на державний статус як навіть більш перспективного порівняно з Росією претендента на давньоруську спадщину”[1].

КОНОТОП...

“Ніжною мелодією звучить слово, бо це назва міста, у якому нам випало щастя жити. Таких невеличких містечок в Україні сотні, але наше має свою особливу історію... Конотоп має серце! Тут ми протистояли Московії. Тут люди знали свої обов’язки. Священне місто, віки не зітруть його величі і слави!”

Антипова Г. В., учитель української мови та літератури Конотопської ЗОШ №7

“Цвіт московської кінноти, що відбув щасливі походи 1654 і 1655 років, загинув за один день, і вже ніколи після того цар московський не був у змозі вивести в поле такого блискучого війська. У жалібній одежі вийшов цар Олексій Михайлович до народу, й жах охопив Москву...”

С. Соловьев История России с древнейших времен.

**“З тої поразки міг утекти... хіба той, хто
мав крилаті коні”**

Самійло Величко

Іван Виговський – один з затаврованих російською історіографією українських гетьманів як “зрадник”, “лях”, “єзуїт”, “прихований католик”. Є історична версія, що ще за життя свого попередника він виношував таємні наміри відірвати Україну від союзу з Москвою, реставрувати на українській землі польсько-шляхетські порядки, владу польського короля та навіть занапастити православну церкву

Родина Виговських посідала високі посади в Речі Посполитій, ніколи не поривала з православ'ям, була ініціатором створення православних братств.

Іван Виговський – “писар покоєвий гетьманський” – особистий писар Б. Хмельницького, канцлер та генеральний писар, знав кілька мов. Талановитий дипломат, який відіграв провідну роль у формуванні розвідки і контррозвідки при уряді України.

Спадкоємець політики Б. Хмельницького. 1957 року на генеральній козацькій раді у Корсуні був обраний повноправним гетьманом України.

Деякі історики стверджують, що І. Виговський усвідомлював небезпечність тісного союзу з царем і намагався його позбутися. Але “прозріння” прийшло до гетьмана згодом. Спочатку, включившись у боротьбу за гетьманську булаву, він розраховував на підтримку царського уряду. Поляки вважали його послідовним противником польського короля навіть більшим, ніж Б. Хмельницький. Але поведінка царських послів в Україні свідчила, що Москві потрібен на чолі Війська Запорізького гетьман, якого можна за влучним висловом самого Виговського “взявши за хохол, за собою водити”.

КОРСУНЬСЬКА РАДА

Не бажаючи бути маріонеткою в руках бояр та воєвод царя Іван Остапович Виговський скликає у жовтні 1657 р. у Корсуні Генеральну раду на якій зрікається своїх повноважень і складає булаву. Мабуть це був правильний політичний хід, бо козацтво повернуло йому гетьманські клейноди і висловило повну довіру його антимосковському курсу. Загравання зі старшиною (розширення повноважень старшини) дали повну підтримку Виговському на короткий термін. Зубожіння рядового козацтва та намагання козацької старшини закріпити у підданство вільне селянство призвели до посилення антистаршинських та антигетьманських настроїв. Навіть лідери Запорізької Січі у боротьбі проти Виговського стали шукати допомогу у боротьбі проти Виговського у Москві. Навесні 1658 року антигетьманські виступи почалися на Запорізькій Січі, у Полтавському полку та більшій частині Миргородського полку. У серпні 1658 р. на Лівобережжя заходять царські війська на чолі з воєводою Ромодановським.

Гадяцька угода 16 вересня 1658 року

Проголосила появу на карті Європи нової федеративної держави польсько-литовсько-української Речі Посполитої (республіки) – Великого князівства Руського. Названі народи об'єднувалися як “вільні з вільними” та “рівні з рівними”. Кожна з частин держави мала власну адміністрацію, фінанси, військо.

В середині серпня 1658 року розпочалася війна України проти Москви. Весною 1659 року більш як 100 000 армія Ромодановського, Трубецького, Пожарського і князя Львова вирушили в Україну. У складі москвовського війська був Іван Безпалий зі своїми козаками, проголошеного гетьманом царським урядом на противагу Виговському.

Під містечком Срібним Петро Дорошенко з козацьким загоном спробував затримати москвовське військо, але безуспішно. Сам він ледве врятувався, а князь Пожарський звелів вирізати всіх людей у місті, а місто спалити.

Далі на дорозі московитів було місто КОНОТОП як козацька фортеця

Конотопська фортеця

В Конотопській фортеці ніжинський полковник Григорій Гуляницький з загоном козаків 4,5 – 5 тис. витримувє двохмісячну (з кінця квітня аж до кінця червня 1659 р. цілих 70 днів) облогу моськовських військ. За підрахунками істориків облогу Конотопа вело 70 тисячне московське військо.

29 квітня військо Трубецького пішло на штурм Конотопа. Загальна кількість військ, яка йшла на штурм складала 20 тис. чоловік. Жорстокий штурм тривав 5.5 годин. Козаки чинили такий запеклий опір, що воякам Трубецького прийшлося відступити. Бажаючи виправдатися перед царем за поразку О. Трубецкой доповів, що в Конотопі було 60 тис. козаків.

Після такого фіаско Трубецької вже не наважувався йти на прямий приступ, а натомість продовжував обстріл міста з гармат та почав засипати землею рів. Проте вночі козаки використовували той ґрунт для укріплення валів фортеці, робили вилазки та зненацька нападали на московські загони навколо міста.

Постійні напади козаків змусили Трубецького перенести табір війська на 10 км від міста в урочище Таборище на південній околиці села Підлипного і таким чином розділити армію між табором і військами навколо Конотопу. За деякими оцінками тільки під час облоги Конотопа московські війська втратили близько 10 000 чоловік.

Аж до 29 червня, цілих 70 днів, чотирьохтисячний загін Гуляницького утримував фортецю проти багатотисячного війська Трубецького, що надало Виговському змогу організувати свою власну армію, отримати допомогу від Речі Посполитої і Криму і навіть залучити найманців. До козаків Виговського приєдналися польські добровольчі кінні загони Потоцького, Яблоновського та піхота Лончинського, також для охорони ставки гетьмана залучили загони сербських та молдавських найманців загальною кількістю близько 3800 чоловік.

Було досягнуто домовленостей з Кримським Ханом Мухамедом-Ґіреєм IV про допомогу; хан з'явився на початку червня на чолі 30-тисячного війська.

	піхота	кіннота
УКРАЇНЦІ		
ТАТАРИ		
РОСІЯНИ		

- Облога Конотопа московським військом (від 20 квітня)
- Атака і відступ військ Виговського 27 червня
- Наступ московської кінноти 28 червня
- Оточення і знищення московської кінноти
- Загальний наступ українсько-татарського війська і звільнення Конотопа з-під облоги (29 липня)

КОНОТОПСЬКА БИТВА 28–29 ЧЕРВНЯ 1659 Р.

Виговський розробив план дій, за яким кримські татари сховалися в засідці в урочищі Торговиця на схід від села Соснівки — табору Виговського. Сам Виговський, залишивши командування братові Григорія Гуляницького Степанові Гуляницькому, вирушив на чолі маленького загону під Конотоп. Рано вранці 27 червня козаки напали на військо Трубецького і, скориставшись несподіванкою, захопили велику кількість московських коней та вигнали їх у степ. Але, оговтавшись, кіннота Трубецького контратакувала козацький загін і Виговський відступив за річку Соснівку (інша назва — Куколка) в напрямку свого табору.

Наступного дня, у суботу 28 червня Трубецькой відіслав 30 000 відбірної московської кінноти на чолі з боярином Семеном Пожарським наздогнати Виговського. Пожарський переправився через річку Соснівку й отаборився на іншому її боці. Решта 30 000 війська на чолі з Трубецьким залишилися в таборі. Тим часом п'ятитисячний загін Степана Гуляницького зайшов у тил Пожарському і, непомічений, захопив міст через Соснівку, зруйнував його і, загативши вночі річку, затопив низину навколо неї.

Рано вранці 29 червня 1659 року невеликий загін Виговського атакував табір Пожарського і після короткої сутички почав відступати, вдаючи втечу. Війська Пожарського, відчуваючи легку здобич, залишили табір і почали його переслідувати.

Коли московські війська вступили в село Соснівку, козаки трьома пострілами з гармати та трьома вогневими стрілами дали знак рушати орді та полякам, а самі всією армією розпочали контрнаступ на Пожарського. Побачивши пастку, Пожарський спробував відступити, але важка московська кіннота та артилерія загрузли у вогкому ґрунті біля річки. В цей час з флангу вдарили кримці — московська армія опинилася в оточенні; почалася різанина. Впродовж решти 29 червня були знищені майже всі 30 000 війська Пожарського, а сам він захоплений у полон разом з князями Львовим, Ляпуновим, Бутурліним, Скуратовим, Куракіним та іншими. Полонених за звичаєм віддали кримськими татарами, які майже всіх немилосердно вирізали. Поставши зв'язаним перед ханом, Пожарський, за переказами літописців, плюнув йому в обличчя та обматюкав. За це кримські татари миттєво відтяли йому голову і відіслали її з полоненим до табору Трубецького.

Шансваліа, Конотопський р-н, Сумська обл.
Пам'ятник Івану Вигорському. С. Ю. Медвідь. 2009 р.

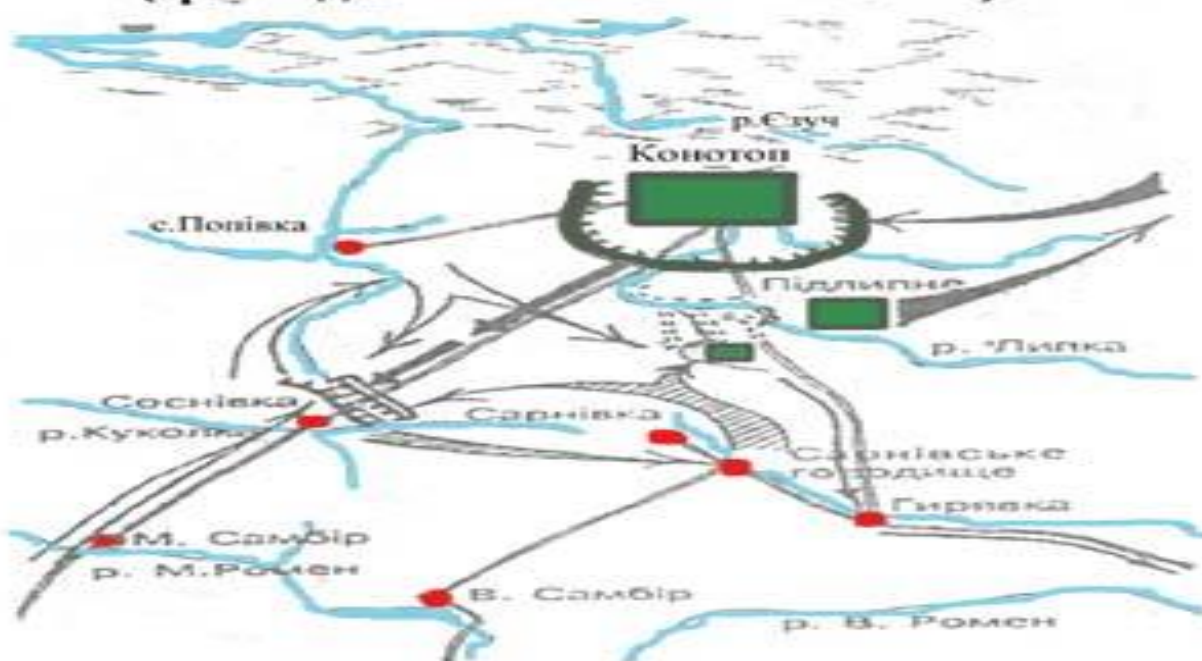

Сам Трубецькой, почувши про розгром Пожарського, відкликав Ромодановського з облоги Конотопа та пізно ввечері почав відступ з України. Побачивши розвиток подій, Григорій Гуляницький вийшов з Конотопа і вдарив по армії Трубецького, що відступала, захопивши багато артилерії; сам Трубецькой ледве не загинув, був двічі поранений і втратив окрім частини артилерії ще бойові знамена, скарбницю й майже увесь обоз. Покінчивши із залишками військ Пожарського, козаки й кримці продовжували переслідувати ворога у його відступі ще протягом трьох днів аж до московського кордону.

Загиблих козаків з обох сторін поховали в одній братській могилі, а на її місці поставили церкву на честь 40-ка мучеників Севастійських. Сьогодні це Конотопський Вознесенський кафедральний собор, який люди за традицією і досі називають Сорокосвятською церквою.

Карта бою під Конотопом (укладена Іваном Лисим)

На карті позначені

Маневр та атака військ Гетьмана І. Виговського на світанку 27 червня 1659р. біля с. Соснівка.

Маневр та атака військ татар на ранок 28 червня 1659р. біля с. Соснівка.

Рух російських військ до Конотопа.

Облога Конотопа військами Трубецького з квітня до кінця червня 1659р.

Рух російських військ до с. Соснівка.

Відступ решток військ Трубецького з-під Конотопа та с. Підлипного.

Конотопська битва мала також велике позитивне значення.

п'ять позитивних значень цієї битви:

(на думку М. Нестеренко)

- по-перше, Конотопська битва в самому зародку знищила ідею «багатосотлітнього прагнення українського народу об'єднатися з російськими братами».
- по-друге, в Конотопській битві Україна відстояла своє право на власний національний шлях.
- по-третє, в Конотопській битві українці зруйнували російський міф про те, що «в історії росіяни ніколи не воювали з українцями».
- по-четверте, Конотопська битва зруйнувала міф про природний анархізм українців, їх нездатності до власного державного будівництва.
- по-п'яте, Конотопська битва засвідчила цивілізаційний вибір України — на Захід.^[8]

У 2008 р. прийнято рішення про масштабніше відзначення 350-річної роковини Конотопської битви, зокрема з участю державних структур. В лютому того ж року в с. Шаповалівка, на місці битви встановлений хрест і капличка. Також відкрито експозицію присвячену битві. 11 травня 2008 р. Президент України Віктор Ющенко підписав указ про заходи стосовно відзначення цієї битви. Був оголошений конкурс на створення історично-меморіального комплексу на місці битви в Шаповалівці та в м. Конотоп. У своєму указі президент Ющенко також запропонував міським адміністраціям розглянути питання перейменування вулиць та інших об'єктів на честь героїв Конотопської битви. Також розглядався випуск марок, ювілейних монет та документального фільму про цю подію.^[9]

На тлі цих заходів відбувся обмін нотами російського та українського МЗС. Російська сторона звинуватила Україну у «втягуванні українського народу у штучне та надумане протистояння з Росією». У той самий час українське МЗС відзначило, що святкування історичних дат є виключно внутрішньою справою і правом України на історичну пам'ять і не спрямоване проти інших держав.^[10]

Дякую за увагу